

Г. Б. Яновицька
Завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
канд. юрид. наук, доцент

ПРАВА СПОЖИВАЧА У РАЗІ УКЛАДЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ КРЕДИТНО-ФІНАНСОВИХ ДОГОВОРІВ

© Яновицька Г. Б., 2014

Проаналізовано спеціальні нормативні акти, які регулюють права споживача у разі укладення та виконання кредитно-фінансових договорів. Вказано на необхідність ґрунтовного роз'яснення серед населення їх споживчих прав. Зроблено низку висновків щодо вдосконалення фінансового ринку.

Ключові слова: споживач, права споживачів, фінансова послуга, банк, укладення договору.

Г. Б. Яновицька

ПРАВА ПОТРЕБИТЕЛЯ В СЛУЧАЕ ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ВЫПОЛНЕНИЯ КРЕДИТНО-ФИНАНСОВЫХ ДОГОВОРОВ

Проанализированы специальные нормативные акты, регулирующие права потребителя в случае заключения и выполнения кредитно-финансовых договоров. Указано на необходимость основательного разъяснения среди населения их потребительских прав. Сделаны выводы по совершенствованию финансового рынка.

Ключевые слова: потребитель, права потребителей, финансовая услуга, банк, заключение договора.

Н. В. Yanovytska

CONSUMER RIGHTS IN THE CONCLUSION AND THE EXECUTION OF FINANCIAL CONTRACTS

Analyzed special regulations of the consumers rights in the conclusion and the execution of financial contracts. Specified on the necessity of explanation to the citizens of their consumer rights. Made a number of conclusions on improving financial market.

Key words: consumer, consumers rights, financial service, bank, conclusion of the contract.

Постановка проблеми. Ринок кредитно-фінансових послуг в Україні є доволі широким і це зумовило достатню популярність договору споживчого кредиту. У процесі його укладення споживачі не завжди можуть оцінити рівень ризиків, можливі наслідки набуття додаткових фінансових зобов'язань та порівняти умови їх надання, що пропонують банківські установи. Як свідчить досвід інших держав, стрімкий розвиток пропозицій ринків фінансових послуг в умовах недостатнього рівня забезпечення захисту прав споживачів може призвести до недовіри до таких ринків і, як наслідок, зниження попиту на запропоновані ними послуги. Водночас недовіра населення до ринків фінансових послуг не дає можливості активно використовувати його вільні кошти як інвестиційні ресурси, що спрямовуються на розвиток економіки.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення основних правових засад і методів механізму реалізації прав споживачів при укладенні та виконанні кредитно-фінансових договорів, а

також надання рекомендацій щодо вдосконалення захисту прав споживачів, приведення нормативних актів до взаємоузгодженості між собою та у відповідність до вимог міжнародних правових актів. Для досягнення поставленої мети основна увага зосереджена на виконанні таких завдань: встановлення специфіки системи нормативних актів, які регулюють кредитно-фінансові відносини щодо захисту прав споживачів; проведення аналізу чинного законодавства щодо укладення договору споживчого кредиту; формулювання висновків та пропозицій щодо вдосконалення системи правової охорони прав споживачів.

Стан дослідження. Необхідність проведення такого дослідження зумовлено, насамперед, наявністю об'єктивних проблем захисту прав споживачів, пов'язаних з недосконалістю чинного законодавства, активним розвитком ринкових відносин, малодослідженістю загальноприйнятих засад захисту прав споживачів у кредитно-фінансовій сфері. Окремі питання цивільно-правового захисту прав споживачів безпосередньо досліджувались у роботах Т. В. Боднар, М. І. Брагінського, С. М. Братуся, В. В. Вітрянського, В. П. Грібанова, О. В. Дзери, А. С. Довгерта, Г. В. Єрьоменка, О. І. Загорулька, О. С. Іюффе, Л. М. Іваненко, С. А. Косінова, О. Ю. Кабалкіна, В. М. Коссака, Г. А. Осетинської та багато інших авторів, які тією чи іншою мірою розглядали до досліджувані у статті проблеми.

Виклад основних положень. Сучасний стан відносин між різними категоріями учасників ринків фінансових послуг в Україні не забезпечує їх повноцінного функціонування та сталого розвитку. Не повною мірою дотримуються загальні принципи захисту прав споживачів фінансових послуг. Так, система законодавчого забезпечення функціонування ринків фінансових послуг в Україні створена без урахування потреби захисту прав споживачів фінансових послуг. Базове законодавство щодо захисту прав споживачів на належному рівні не враховує особливості надання фінансових послуг, а нормативно-правові акти органів, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, містять лише окремі елементи захисту прав споживачів, і їх застосування є неефективним.

Ці правовідносини мають доволі потужну джерельну базу. Першоджерелом є Закон України “Про захист прав споживачів”[1]. Стаття 11 цього акту містить важливі положення про порядок надання споживчого кредиту. Відповідно до Закону, споживчий кредит – кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції. Договір про надання споживчого кредиту укладається між кредитором та споживачем. Кредитор надає кошти (споживчий кредит) або бере зобов'язання надати їх споживачеві для придбання продукції у розмірі та на умовах, встановлених за договором, а споживач зобов'язується повернути їх разом з нарахованими відсотками. Перед укладенням договору про надання споживчого кредиту кредитор зобов'язаний повідомити споживача у письмовій формі про:

- 1) особу та місцезнаходження кредитора;
- 2) кредитні умови, зокрема:
 - а) мету, для якої споживчий кредит може бути витрачений;
 - б) форми його забезпечення;
 - в) наявні форми кредитування з коротким описом відмінностей між ними, зокрема між зобов'язаннями споживача;
 - г) тип відсоткової ставки;
 - г) суму, на яку кредит може бути виданий;
 - д) орієнтовну сукупну вартість кредиту (в процентному значенні та грошовому виразі) з урахуванням відсоткової ставки за кредитом та вартості всіх послуг (реєстратора, нотаріуса, страховика, оцінювача тощо), пов'язаних з одержанням кредиту та укладенням договору про надання споживчого кредиту;
 - е) строк, на який кредит можна одержати;
 - є) варіанти повернення кредиту, а також кількість платежів, їх частоту та обсяги;
 - ж) можливість дострокового повернення кредиту та його умови;

з) необхідність оцінювання майна та, якщо таке оцінювання є необхідним, ким воно здійснюється;

и) податковий режим сплати відсотків та про державні субсидії, на які споживач має право, або відомості про те, від кого споживач може одержати докладнішу інформацію;

і) переваги та недоліки пропонувананих схем кредитування.

Важливим є те, що кредитодавець не має права вимагати від споживача відомостей, які не стосуються визначення його платоспроможності та не є необхідними для надання споживчого кредиту. Персональні дані, одержані від споживача або іншої особи у зв'язку з укладенням та виконанням договору про надання споживчого кредиту, можна використовувати винятково для оцінки фінансового стану споживача та його спроможності виконати зобов'язання за таким договором.

До законодавчої бази потрібно зарахувати і ЗУ “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” [2]. Цей нормативний акт визначає правовий статус суб'єктів споживчого кредиту, зокрема кредитодавця (фінансової установи). Згідно із положеннями зазначеного Закону, фінансова установа – юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, винятковим видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, – інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг. На розбудову комплексної системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг спрямована “Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки” [3]. Необхідність розроблення Стратегії була обумовлена потребою врахування досвіду світової фінансової кризи та її прояву в національній економіці з метою запровадження дієвих механізмів захисту від наслідків такої кризи.

За висновком Організації економічного співробітництва та розвитку, посилення уваги до захисту прав споживачів фінансових послуг у всьому світі пояснюється особливостями сучасних фінансових продуктів та послуг, які передбачають можливість істотного переключення ризиків, що виникають, саме на споживачів. Нездатність споживачів належно зрозуміти та оцінити ризики на фоні недостатнього правового регулювання та агресивних методів просування фінансових послуг, які до того ж можуть супроводжуватися зловживаннями, шахрайством та іншими неправомірними діями з боку надавачів послуг, створюють загрозу для економічної безпеки населення та підривають його довіру до фінансових ринків, що негативно впливає на рівень добробуту громадян та стримує економічний розвиток. Водночас освіченого та фінансово грамотного споживача набагато складніше примусити до необдуманих дій, що опосередковано сприяє фінансовій та макроекономічній стабільності. Водночас належний захист прав споживачів фінансових послуг повинен сприяти усвідомленню такими споживачами всіх умов надання фінансових послуг, рішення про отримання яких вони приймають, а також зниженню ризиків діяльності фінансових установ, поведінка яких на ринку є виваженою та економічно обґрунтованою.

Удосконалення системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг позитивно вплине на загальну економічну ситуацію у державі, оскільки відновлення довіри до фінансових установ сприятиме залученню до фінансового сектору заощаджень населення, а належне використання його можливостей для задоволення соціальних потреб громадян (насамперед шляхом застосування механізмів страхової медицини та недержавного пенсійного забезпечення) - зменшенню навантаження на державні фінанси, що дасть можливість спрямовувати вивільнені ресурси на виконання завдань економічного розвитку.

У 2012 р. Розпорядженням КМУ схвалено Концепцію забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [4]. Метою Концепції є визначення основних засад та напрямів державної політики щодо гарантування національної безпеки держави у фінансовій сфері. Визначення концептуальних засад формування ефективного та дієвого механізму державного управління ризиками у фінансовій

сфері, спрямованого на запобігання кризовим явищам та мінімізацію їх наслідків, забезпечить ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави.

Чіткими і правильними є визначені у Концепції явища і чинники, що можуть призвести до створення внутрішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері. Це, зокрема, нестабільність та недосконалість правового регулювання у фінансовій сфері; нерівномірний розподіл податкового навантаження на суб'єктів господарювання, що зумовлює ухилення від сплати податків та вплив капіталу за кордон; вплив капіталу за кордон внаслідок погіршення інвестиційного клімату; низький рівень бюджетної дисципліни і незбалансованість бюджетної системи; збільшення обсягу державного боргу; тінізація економіки; недостатній рівень золотовалютних резервів; значний рівень доларизації економіки; істотні коливання обмінного курсу національної валюти, не обумовлені дією макроекономічних факторів; слабкий розвиток фондового ринку, зокрема в частині застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку; недостатній рівень капіталізації фінансової системи. Реалізація Концепції дасть змогу: вирішити питання щодо забезпечення захисту національних інтересів держави у разі виникнення та поглиблення загроз у фінансовій сфері; розробити механізм державного управління ризиками у фінансовій сфері; мінімізувати наслідки глобальних загроз у разі їх виникнення, що сприятиме збалансованості фінансової сфери і забезпечить ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави.

У зв'язку з цим, Міністерство юстиції України, вбачає за необхідне здійснення ґрунтовної роз'яснювальної роботи серед населення працівниками органів державної виконавчої влади з метою ознайомлення громадян зі своїми правами та обов'язками за кредитним договором. Тому у цьому органі було прийнято Роз'яснення “Державний захист прав громадян як споживачів фінансових послуг”[5].

Як вбачається, протягом останніх років захист прав споживачів став одним із першорядних завдань, які перебувають на порядку денному урядів більшості країн світу. Саме економічні та соціальні чинники сприяли виникненню та розвитку у Європейському Союзі активної політики захисту прав споживачів. Активна поведінка споживачів обумовлюється можливістю вибору фінансових послуг на ринку та надання їм усієї необхідної інформації. Чимало правовідносин, пов'язаних із захистом прав споживачів, і які є предметом регулювання окремих Директив ЄС (Директива Ради 87/102/ЄЕС “Про наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів щодо споживчого кредиту” 22 грудня 1986 року, Директива 2006/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ (виправлене видання) 14 червня 2006 р., Директива 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23.04.2008 р. про кредитні угоди для споживачів), частково врегульовані нормами законодавства України.

У Директиві 2005/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 травня 2005 р. щодо несправедливих видів торговельної практики зазначається, що фінансові послуги через їхню складність та властиві їм серйозні ризики потребують встановлення детальних вимог, зокрема позитивні зобов'язання торговця. Оманливі види торговельної практики утримують споживача від поміркованого і, отже, ефективного вибору. Для підтримання впевненості споживачів загальна заборона несправедливих видів торговельної практики однаковою мірою повинна застосовуватися до тих із них, що виникають як за межами контрактних відносин між торговцем та споживачем, так і під час виконання укладеного контракту (пункти 9, 13, 14 преамбули зазначеної Директиви). За змістом Директиви 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2008 р. про кредитні угоди для споживачів(994_b19) важливим для забезпечення довіри споживачів є пропонування ринком достатнього ступеня їх захисту. При цьому в зазначеній Директиві відповідні права споживачів регламентуються на доконтрактній стадії, а також на стадії виконання кредитної угоди [6].

Важливим є прийняття Постанови від 30.03.2012 № 5 Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ “Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин”[7]. У ній

зазначається, що розгляд справ за позовами, що виникають під час укладення, забезпечення, виконання та припинення кредитних договорів, а також визнання їх недійсними, повинен здійснюватись у точній відповідності до закону та в установлені для цього строки. Оскільки у спорах, що виникають із кредитних правовідносин, сторонами є і юридичні, і фізичні особи та з урахуванням вимог статей 15 – 16, частини другої статті 118 Цивільного процесуального кодексу України (далі - ЦПК) при визначенні судової юрисдикції суди мають враховувати те, що такі справи підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства у разі, якщо однією зі сторін є фізична особа, а вимоги взаємопов'язані між собою і окремий їх розгляд неможливий. Зокрема, це можуть бути позови банку (іншої фінансової установи) до фізичної особи – позичальника і до юридичної особи – поручителя чи навпаки, які виникли з одних і тих самих правовідносин – отримання кредиту.

Висновки. Опрацьовані джерела свідчать про правову незахищеність споживача, як найслабкішої ланки у сфері споживчих послуг. Як уже зазначалось, активна поведінка споживачів обумовлюється можливістю вибору фінансових послуг на ринку та надання їм усієї необхідної, доступної та достовірної інформації. Подальший розвиток національного законодавства повинен сьогодні поспівати за тими процесами, які відбуваються у праві Європи, та переслідувати мету наблизити стан українського законодавства до останніх тенденцій європейського права.

1. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 30. – ст. 379. 2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2012 року // Урядовий кур'єр від 29 вересня 2012 року №154 3. Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012-2017 роки :Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 867-р. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. 4. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 року №569// Урядовий кур'єр від 12 вересня 2012 року №164. 5. Державний захист прав громадян як споживачів фінансових послуг: Роз'яснення Міністерства Юстиції від 12 травня 2011 року. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. 6. Директиви ЄС. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. 7. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин: Постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 30.03.2012 № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.